

УДК 347.12:303

Колесніченко В. В., к.ю.н., народний депутат України

Генезис формування правової доктрини щодо захисту права інтелектуальної власності

Стаття присвячена визначенню тенденцій становлення у правовій доктрині підходу щодо визначення сутності права інтелектуальної власності та особливостей врегулювання цього права у чинному законодавстві. Зазначено, що існуючі наукові підходи до визначення права інтелектуальної власності, об'єктів такого права передбачають обґрунтування розширення їх переліку, що свідчить про оновлення і розвиток теоретичних положень відповідно до реалій розвитку економіки, науки, техніки. Така динаміка характерна і для доктрини права в частині обґрунтування теорії права інтелектуальної власності.

Ключові слова: захист, право інтелектуальної власності, правова доктрина.

Стаття посвячена определению тенденций становления в правовой доктрине подхода к определению сущности права интеллектуальной собственности и особенностей регулирования этого права в действующем законодательстве. Указано, что существующие научные подходы к определению права интеллектуальной собственности, объектов такого права предусматривают обоснование расширения их перечня, что свидетельствует об обновлении и развитии теоретических положений в соответствии с реалиями развития экономики, науки, техники. Такая динамика характерна и для доктрины права в части обоснования теории права интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: защита, право интеллектуальной собственности, правовая доктрина.

The article is devoted to defining trends of development in the legal doctrine approach to determining the nature of intellectual property and the settlement of the right features in the current legislation. Indicated that existing scientific approaches to intellectual property rights such objects provide justification for the expansion of the list, indicating that the renewal and development of theoretical propositions according to the realities of the economy, science and technology. This dynamic characteristic of the doctrine of justification in law theory of intellectual property.

Keywords: protection, intellectual property, legal doctrine.

Постановка проблеми. Інтелектуальна діяльність є одним з ключових чинників економічного розвитку держави, оскільки створює умови для інновацій, особливо у промисловості, формує і визначає прогресивні, сучасні технології, оновлює форми, методи, засоби, способи виробництва товарів, послуг, чим сприяє інтенсифікації економічних процесів не тільки у межах однієї держави, а й у світовому масштабі. Унікальним засобом забезпечення правопорядку в суспільстві є право. Норми права регулюють, захищають і охороняють результати інтелектуальної діяльності, формуючи і визначаючи межі, сутність і зміст права інтелектуальної власності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність права інтелектуальної власності як виключного інтелектуального права у правовій доктрині аналізувалась переважно з позицій предмету цивільного обігу та цивільно-правової охорони. Слід вказати роботи таких науковців, як В.М. Коссак [1], О.М. Мельник [2], О.О. Підпригора [3], О.І. Харитонова [4], Р.Б. Шишка [5] та інших вчених. Їх наукові здобутки можуть і мають бути покладені в основу визначення сутності і змісту, структури правовідносин у сфері інтелектуальної власності та цивільно-правової охорони. Проте термін «охорона» у дослідженнях цивільно-правового спрямування сприймається переважно у контексті судового захисту зазначеного права у загальних судах. Слід зазначити, що попри перевагу такого підходу до сприйняття терміну

«охорона» у цивільному праві, у докторській дисертації О.М. Мельник можна знайти і дослідження проблеми захисту права інтелектуальної власності, у тому числі – засобами кримінально-правового характеру [2, с. 343-349].

Мета запропонованої наукової статті полягає у дослідженні генезису формування правової доктрини щодо захисту права інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу. При здійсненні огляду наукової літератури слід, насамперед, відзначити ті тенденції, які склалися в науці цивільного права при формуванні базових категорій. Слід при цьому вказати, насамперед, те, що вчені у першу чергу відзначали тенденції формування законодавства про регулювання інтелектуальної діяльності, об'єкти права інтелектуальної власності.

Передумови формування інституту монопольних прав на розповсюдження творчих результатів склалися в Європі у XV ст. У подальшому в національних законах Франції, Німеччини, Данії та в інших країнах Західної Європи наприкінці XVIII – початку XIX сторіччя було закріплено право літературної та промислової власності. І пізніше використовувався спільний для всіх результатів інтелектуальної діяльності термін – «інтелектуальна власність». При цьому тлумачення поняття «інтелектуальна власність на речі» стало, як відзначають В.М. Крижна та Н.Є. Яркіна, початком формування пропріетарної теорії прав інтелектуальної власності [6, с. 3-4]. Критики пропріетарної теорії (М. Потоцький) відзначали обмеженість методологічного підходу, що проявляється у неможливості розмежування правового режиму майнових і немайнових прав, а звідси – неспроможність пояснити цілу низку явищ, характерних для результатів інтелектуальної діяльності, наприклад «ефект розмноження» при його передачі, інститут попереднього користування, часова та просторова обмеженість прав та інші [7, с. 84].

В основу протилежного підходу до розуміння права інтелектуальної власності було покладено тезу про неможливість реалізації правомочності володіння, оскільки неможливо фактично володіти ідеями і образами, а отже – творцю належить не право власності, а особливі виключні права на використання, які забезпечують йому можливість здійснення всіх дозволених законом дій з одночасною заборонаю їх будь-якими третіми особами без дозволу на це [6, с. 3 - 5]. Теорії виключних прав на використання дотримувалася відомий російський цивіліст Г.Ф. Шершеневич. Ця теорія залишається і досі поширеною [8, с. 534].

На нормативному рівні поняття інтелектуальної власності уперше введено у 1967 році Стокгольмською конвенцією, якою засновано Всесвітню організацію інтелектуальної власності [9, с. 649]. О. І. Харитонова у монографії «Правовідносини інтелектуальної власності, що виникають внаслідок створення результатів творчої діяльності (концептуальні засади)» (2011 р.) обґрунтовує авторський підхід до визначення сутності відносин інтелектуальної власності. Такі відносини вчена пропонує визначати як суспільні відносини, що виникають з приводу результатів інтелектуальної, творчої діяльності, у яких одні особи ставляться до таких результатів як власники, а всі інші особи ставляться (мають ставитись) до цих самих результатів як до чужих і повинні утримуватись від зазіхань на них [10, с. 69].

Слід відзначити динаміку наукового пошуку сутності права інтелектуальної власності, що цілком відповідає динаміці розвитку суспільства. Як уже зазначалось, термін «інтелектуальна власність» формувалася у національному законодавстві країн Західної Європи поступово – із розвитком економічних відносин виникала

потреба на рівні закону регламентувати відносини спочатку правової охорони певних інтересів («привілеїв»), а згодом — у розширенні об'єктів правової охорони у сфері інтелектуальної діяльності та уніфікації термінології із формуванням пропрієтарної теорії прав інтелектуальної власності (право власності на речі).

Слід зазначити при цьому про підхід О.П. Сергєєва, з яким погоджуються автори підручника з цивільного права, підготовленого колективом авторів за керівництвом В.І. Борисової (2012 р.) щодо визнання компромісною думки про визначення і тлумачення терміну «інтелектуальна власність». Цей термін є умовним і має лише термінологічну подібність до права власності у його традиційному сприйнятті і має розумітися як сукупність виключних прав особистого і майнового характеру на результати інтелектуальної діяльності [11, с. 14, 18-19; 8, с. 535].

Серед прибічників «пропрієтарної» концепції інтелектуальної власності називають О.О. Підопригору, яка розуміла під інститутом інтелектуальної власності сукупність правових норм, що регулюють «саме право інтелектуальної власності на результати творчої діяльності людей — право власності, а не якість там розпливчаті виключні права ...». Однак вчена, як відзначають дослідники цивільно-правових проблем інституту інтелектуальної власності (Н.С. Кузнєцова), не могла не визнавати, що більшість правових систем світу визнають результатами творчої діяльності людей виключні права, передусім, право на використання. Надаючи загальну оцінку пропрієтарної концепції інтелектуальних прав, Н.С. Кузнєцова зауважувала про беззаперечність факту наявності істотних відмінностей як у самому змісті цих прав (права власності і виключних інтелектуальних прав), так і способах їх реалізації та захисту [12, с. 377-378].

У цьому зв'язку слід відмітити позицію російського вченого Ю.М. Андрєєва, який зазначав, що подальший розвиток людства, його соціально-економічних, культурних можливостей, невпинне зростання ролі особистості у суспільстві, підвищення значимості моральних і ділових якостей закономірно веде до збільшення частки особистих немайнових відносин у загальній системі цивільно-правових відносин. При цьому слід подолати традиційне уявлення про те, що основу предмету цивільно-правового регулювання складають майнові відносини [13, с. 156-157].

У цьому контексті цілком зрозумілим є підхід вчених (Гірке, Блунтшлі, Берар, Гарейс) щодо виділення теорії особистості (чи теорії особистих прав), за якою майнові права не виділяються, а права творця є особистими правами. Зокрема І. Кант, як один з прихильників цієї теорії, підкреслював безпосередній зв'язок між результатом інтелектуальної діяльності та особистістю [14, с. 92]. Ця теорія, як зазначає В. Негрескул, знайшла продовження у виділенні у законодавстві країн континентального типу правових систем такої групи прав як особисті немайнові права [15, с. 4].

Р.Б. Шишка наводить таку систематизацію теорій права інтелектуальної власності: 1) теорія виключних прав, згідно з якою права автора є суб'єктивним правом, яке полягає у можливості використання будь-яким не забороненим законом способом результатом інтелектуальної діяльності, а також у сукупності специфічних особистих немайнових прав, пов'язаних зі створенням творчого результату; 2) концепція інтелектуальної власності, що відносить сукупність цих прав до класу речових; 3) теорія особистості, що розміщує права автора переважно у класі особистих; 4) теорія інтелектуальних прав, що називає авторські та патентні

права правами особливого роду (*sui generis*), що заходяться за межами класичного розподілу цивільних прав на речові, зобов'язальні й особисті [16, с. 126].

Серед теорій права інтелектуальної власності, які поширені у доктрині цивільного права, виділені: пропріетарна (в українській правовій доктрині її обстоювала О.О. Підпригора); теорія виключних прав (Г.Ф. Шершеневич); теорія інтелектуальних прав (Є. Пікар); теорія особистих прав (Гірке, Блунтшлі, Берар, Гарейс).

В Україні, крім норм книги четвертої Цивільного кодексу України, діє низка законів, зокрема, «Про авторське право і суміжні права», «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних», «Про інноваційну діяльність», «Про науково-технічну інформацію» та інші. Звернення до офіційного веб-сайту Державної служби інтелектуальної власності України [17] свідчить про врегулювання відносин у сфері права інтелектуальної власності нормами 8 кодексів, 26 законів, 4 указів Президента України, 15 постановами і декретами Кабінету Міністрів України, 8 відомчими нормативними актами. Крім того, до спеціального законодавства у сфері інтелектуальної власності віднесено закони і підзаконні нормативно-правові акти щодо промислової власності, у сфері авторського права і суміжних прав, а також захисту прав інтелектуальної власності. Серед міжнародних нормативно-правових актів відзначено 41 міжнародних договорів (угод) і конвенцій.

Розгалуженість законодавства щодо регулювання права інтелектуальної власності визначила обґрунтування вченими пропозиції щодо розробки проекту Кодексу про інтелектуальну власність, який, на думку Н.С. Кузнецової, був значною мірою компіляцією Цивільного кодексу України (книги четвертої) і чинних законів [12, с. 385]. Цей законопроект був зареєстрований 07.06.2004 р. під №5620 і 17.03.2005 р. — відкликаний.

Іншою є ситуація із станом правового регулювання в Російській Федерації, де практично єдиним регулятором відносин у сфері інтелектуальної власності став Цивільний кодекс.

Цікаве узагальнення законодавства, яке регулює відносини у сфері права інтелектуальної власності у деяких країнах СНД здійснює О.М. Головкова у дисертаційному дослідженні «Адміністративна відповідальність за порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності» (2009 р.). Дослідниця наводить думку сучасного російського науковця В.А. Дозорцева стосовно доцільності використання узагальнюючого терміну «інтелектуальне право», поряд з «виключними правами». О.М. Головкова зазначає про те, що у Республіці Білорусь розділ V Цивільного кодексу має назву «Виключні права на результати інтелектуальної діяльності (інтелектуальна власність)», а ст.139 Цивільного Кодексу Республіки Білорусь свідчить про те, що у випадках і порядку, встановлених цим Кодексом та іншим законодавством, визнається виключне право (інтелектуальна власність) громадянина чи юридичної особи на охоронювані результати інтелектуальної діяльності та прирівняні до них засоби індивідуалізації юридичної особи, індивідуалізації продукції, здійснюваних робіт і послуг (фірмове найменування, товарний знак, знак обслуговування тощо). Звідси О.М. Головкова формулює висновок про те, що у Республіці Білорусь теорія виключних прав знаходить свій вияв не тільки у науці, а і у законодавстві [18, с. 16 — 17].

Серед напрацювань вітчизняних вчених у напрямку характеристики адміністративно-правових відносин у сфері інтелектуальної власності можна відзначити думку О.І. Харитонової щодо виділення адміністративних правовідносин інтелектуальної власності, які «набувають владного характеру, ґрунтуючись на засадах «влади-підпорядкування», характерних для адміністративного права» [4, с. 105]. Однак, такий підхід не є однозначним, оскільки для адміністративного права характерні не тільки засади «влада-підпорядкування», але й засади диспозитивності, про що вказував академік НАПрН України В.Б. Авер'янов [19, с. 238-244], наголошували О.П. Рябченко [20, с. 413-424] та інші дослідники.

Звернення до наукових напрацювань також дозволяє звернути увагу на роботи у галузі адміністративного права, виконані І.Г. Запорожець [21], О.М. Головковою [22], Ф.О. Кириленко [23] та іншими. Дисертаційні дослідження, підготовлені російськими вченими з питань правового захисту права інтелектуальної власності представлені понад 273 працями з різних галузевих юридичних наук – теорії права, кримінального права, кримінального процесу, міжнародного права, адміністративного права, цивільного права. На рівні докторських дисертацій можна відзначити дослідження О.В. Халіпової, виконане у галузі конституційного права [24], І.М. Рассолова, виконане у галузі адміністративного права [25]. Найбільша кількість робіт з виділеного напрямку виконана російськими дослідниками з цивільного права. Серед робіт, виконаних з адміністративного права на рівні дисертаційних досліджень, можна відзначити роботу Ю.А. Караулової, присвячену питанням правового регулювання авторських прав у глобальному інформаційному просторі [26], О.Ю. Волкова, що стосується дослідження правового інституту захисту об'єктів авторських і суміжних прав, виражених у цифровому форматі, у Російській Федерації [27], В.О. Лохбаума [28], виконана за тематикою, аналогічною темі дисертації Г.В. Корчевного [29], але на шість років пізніше за роботу українського дослідника та інших.

Вищезазначене надає можливість сформулювати наступні **ВИСНОВКИ**.

Сутність права інтелектуальної власності як виключного інтелектуального права у правовій доктрині аналізувалась переважно з позицій предмету цивільного обігу та цивільно-правової охорони. Існуючі наукові підходи до визначення права інтелектуальної власності, об'єктів такого права передбачають обґрунтування розширення їх переліку, що свідчить про оновлення і розвиток теоретичних положень відповідно до реалій розвитку економіки, науки, техніки. Така динаміка характерна і для доктрини права в частині обґрунтування теорії права інтелектуальної власності, що передбачає стрімкий розвиток наукових знань про правову природу і зміст відповідних відносин. У цьому контексті беззаперечна першість – у вчених-представників науки цивільного права, які заклали підвалини методології дослідження правової природи права інтелектуальної власності, у межах якої базовими положеннями є поняття «право інтелектуальної власності», співвідношення права інтелектуальної власності і права власності, сутність правовідносин інтелектуальної власності, об'єкти, предмет, суб'єкти такого права та інші. Саме ці доктринальні положення, опрацьовані вченими з цивільного права, є підґрунтям для розвитку теоретичних положень інших галузевих правових наук, які вивчають окремі аспекти проблеми права інтелектуальної власності. Формування законодавства про інтелектуальну власність характеризується тенденціями, відповідними тенденціям

економічного розвитку України на пострадянському просторі, що позначилась на існуванні розгалуженого законодавства із подальшою кодифікацією шляхом розробки і прийняття Цивільного кодексу України, в якому нормативні приписи визначеної предметної спрямованості розташовані у окремій структурній складовій Кодексу — книзі четвертій. Узагальнення результатів наукових напрацювань у галузі адміністративного права в Україні свідчить про те, що дослідники приділяли увагу переважно одному з аспектів адміністративно-правового захисту права інтелектуальної власності — застосування заходів адміністративної відповідальності або формування управлінського підходу до розкриття сутності ключових понять. Зазначене характерне і для робіт російських вчених у галузі адміністративного права. Серед новел наукового пошуку слід вказати про роботи російських дослідників, в яких аналізуються різні аспекти проблеми інформатизації у сфері реалізації права інтелектуальної власності. Разом з тим, доцільно відзначити розмаїття поглядів навіть на рівні категоріально-понятійного апарату, що стосувалось таких ключових категорій як «охорона», «захист», «право інтелектуальної власності».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Коссак В.М. Право інтелектуальної власності: [підруч.] / В.М. Коссак, І.Є. Якубовський. — К.: Істина, 2007. — 206 с.
2. Мельник О.М. Суб'єкт права інтелектуальної власності та його цивільно-правовий статус: [монографія] / О.М. Мельник. — Х.: Національний університет внутрішніх справ України, 2003. — 156 с.
3. Підпригора О.О. Проблеми правового регулювання інтелектуальної власності за законодавством України: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня докт.юрид наук: спец. 12.00.03 / О.О. Підпригора. — Х., 1999. — 34 с.
4. Харитоновна О.І. Правовідносини інтелектуальної власності, що виникають внаслідок створення результатів творчої діяльності (концептуальні засади): [монографія] / О.І. Харитоновна. — О., Фенікс, 2011. — 346 с.
5. Шишка Р. Б. Охорона права інтелектуальної власності: авторсько-правовий аспект: [монографія] / Р. Б. Шишка. — Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. — 368 с.
6. Крижна В.М. Право інтелектуальної власності України: Конспект лекцій / Авт.: В.М. Крижна, Н.С. Яркіна; За ред.. В.І. Борисової. — Х.: Нац.юрид.акад. України, 2010. — 112 с.
7. Потоцький М. Місце прав на результати інтелектуальної діяльності у системі абсолютних прав / М. Потоцький // Підприємництво, господарство і право. — 2007. — № 11. — С. 82 — 85.
8. Цивільне право: підручник: у 2 т. Т.1. / В.І. Борисова (кер.авт.кол.), Л.М. Баранова, Т.І. Бєгова та ін.; за ред. В.І. Борисової, І.В. Сласибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. — Х.: Право, 2011. — 656 с.
9. Енциклопедія цивільного права України / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; відп.ред. Я.М. Шевченко. — К.: Ін Юре, 2009. — 952 с.
10. Харитоновна О.І. Правовідносини інтелектуальної власності, що виникають внаслідок створення результатів творчої діяльності (концептуальні засади): монографія / О.І. Харитоновна. — Одеса, Фенікс, 2011. — 346 с.
11. Сергеев А.П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации: учебник / А.П. Сергеев. — М.:«Теис», 1996. — 704 с.
12. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. — Х.: Право, 2008. — Т.3: Цивільно-правові науки. Приватне право / за заг. ред. Н.С. Кузнецової. — 640 с.
13. Андреев Ю.Н. Личные неимущественные отношения как предмет гражданского права / Ю.Н. Андреев // Антология научной мысли: К 10-летию Российской академии правосудия: Сборник статей. — М.: Статут, 2008. — 773 с.

14. Оркина Е.А. Интеллектуальная собственность: экономическое содержание и юридическая форма: учеб. пособие для студентов высших учебных заведений / Е.А. Оркина. — Ростов н/Д: Феникс, 2006. — 349 с.
15. Негрескул В. Природа права інтелектуальної власності / В. Негрескул // Інтелектуальна власність. — 2003. — № 3. — С. 3 — 6.
16. Шишка Р. Б. Охорона права інтелектуальної власності: авторсько-правовий аспект: [монографія] / Р. Б. Шишка. — Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. — 368 с.
17. Нормативні і правові акти: офіційний веб-портал Державної служби інтелектуальної власності України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://sips.gov.ua/ua/normative_acts.html
18. Головова О.М. Адміністративна відповідальність за порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності: дис. к.ю.н. 12.00.07 / Головова Ольга Миколаївна / Національний університет державної податкової служби України. — Ірпінь, 2009. — 205 с.
19. Авер'янов В.Б. Проблеми демократизації державного управління в контексті адміністративної реформи в Україні // Авер'янов Вадим Борисович. Вибрані наукові праці / Упорядники: Андрійков О.Ф. (керівник колективу), Нагребельний В.П., Кисіль Л.С., Педько Ю.С., Дерещ В.А та ін. — К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корещького НАН України, 2011. — 448 с.
20. Рябченко О.П. Поширення диспозитивного методу в публічно-правовому регулюванні господарських відносин: у монографії «Демократичні засади державного управління та адміністративне право» / [Кол.авт.: Шемшученко Ю.С., Авер'янов В.Б., Андрійко О.Ф., Кресіна І.О., Нагребельний В.П. та ін.]; за заг.ред. д.ю.н. В.Б.Авер'янова. — К.: Вид-во «Юридична думка», 2010. — 496 с.
21. Запорожець І.Г. Адміністративно-правові засади управління у сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності: дис.к.ю.н. 12.00.07 / Запорожець Ірина Григорівна / Харківський національний університет внутрішніх справ. — Х., 2006. — 201 с.
22. Головова О.М. Адміністративна відповідальність за порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.юрид.наук : спец. 12.00.07 / Головова Ольга Миколаївна / Національний університет державної податкової служби України. — Ірпінь, 2009. — 22 с.
23. Кіріленко Ф.О. Адміністративно-правовий захист права інтелектуальної власності правоохоронними органами України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.юрид.наук: спец. 12.00.07 / Кіріленко Федір Олегович/Національна академія внутрішніх справ. — К., 2011. — 18 с.
24. Халипова Елена Вячеславовна. Конституционно-правовые основы интеллектуальной собственности: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02: Москва, 1999. — 342 с.
25. Рассолов Илья Михайлович. Право и Интернет: теоретические проблемы: дис. д-ра юрид. наук 12.00.14/ Российская правовая акад. М-ва юстиции РФ. — М., 2008. — 357 с.
26. Караулова Юлия Анатольевна. Правовое регулирование авторских прав в глобальном информационном пространстве : сравнительный анализ правоприменительной практики : дис ... канд.. юрид. наук : 12.00.14 / Караулова Юлия Анатольевна. — Москва, 2009. — 143 с.
27. Волков О. Ю. Правовой институт защиты объектов авторских и смежных прав, выраженных в цифровой форме, в Российской Федерации : информационно-правовой аспект: дис. ... канд.. юрид. наук: 12.00.14 / Волков Олег Юрьевич. — Москва, 2010. — 215 с.
28. Лохбаум В. А. Административная ответственность за нарушение авторских и смежных прав: дис ... канд.. юрид. наук: 12.00.14 / Лохбаум Владислав Александрович. — Москва, 2008. — 223 с.
29. Корчевний Г.В. Адміністративна відповідальність за порушення авторських та суміжних прав: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд.. юрид. наук: спец. 12.00.07 / Корчевний Г. В. — Х., 2002. — 24 с.